

KRİZ VE KRİZİN BEDELİNİ ÖDEYEN İŞÇİLER

Av. Murat ÖZVERİ

Çalışma ve Toplum Dergisi Yayın Yönetmeni

Giriş

Küresel bir ekonomik krizin tüm dünyayı etkilediği, bizde Başbakan dışında herkesçe kabul edilen bir olgu haline gelmiştir.

Gramsci tarafından “eski yapılanmanın can çekiştiği fakat yeninde henüz doğmadığı kesit” olarak tanımlanan¹ kriz Çin’ce tehlike ve fırsat işaretleriyle yazılmaktadır.² Gerçekten de, kriz sosyo-ekonomik sistemlerin, yok oluş tehlikesiyle yüzyüze kaldığı, ancak eskiyi aşarak eskiden daha canlı, daha güçlü olarak kendilerini yeniden üretme olanaklarının bir arada bulunduğu bir süreçtir.

Bu süreç bir görüşe göre “bizzat kapitalizmin kendisidir. Kapitalizm kâr ve sermaye birikimiyle gelişir. Bu gelişme aksadığı sürece de bunalımdan bunalıma girer.”³

Kriz nasıl tanımlanırsa tanımlansın kapitalist bir ekonomide asli bedel ödeyenler hiç değişmemiş, kural olarak krizin bedeli emekçilere ödetilmiştir.

Türk Ekonomisinde Krizler

Cumhuriyet kurulduktan sonra Türk ekonomisi önemli ekonomik krizler yaşamış, bu krizlerden her birisi toplumu derinden etkilemiştir. 1969 ve 1980’de yaşanan ekonomik krizler askeri darbeleri de beraberlerinde getirmişler, toplum ekonomik olarak geçirmiş olduğu sarsıntının yanında, demokratik anlamda da ciddi sarsıntılar yaşamıştır. 5 Nisan 1994 krizi her ne kadar askeri bir darbeye yol açmamış olsa da, özellikle ücretliler açısından darbe sonrasını aratmayacak tahribatlar yaratmıştır. 2001 krizi iktidardaki siyasi partilerin deyim yerindeyse darmadağın olmasına yol açmış, umutsuz kitlelerin diğer faktörlerinde etkisiyle bu günkü siyasal iktidara yönelmelerini sağlamıştır.

Krizlerin ortak özellikleri

Türk ekonomisi krizleri dünyanın merkez ülkelerinde yaşanan krizlerin ertesinde yaşamış, her krizde krizden çıkış için belirlenen politikalar IMF tarafından adeta dikte ettirilmiş, krizin bedelini önemli ölçüde ücretliler ödemek zorunda

kalmışlardır. 1969 ve 1980 krizlerinde IMF tarafından dikte ettirilen politikalar, askerler aracılığı ile demokrasinin askıya alınıp, sendikal haklarla özgür toplu pazarlık düzeninin dondurulması sayesinde hayata geçirilebilmiştir. 1994 krizi ve sonrasında yaşanan krizler ise 1982 Anayasasının kurumsallaştırdığı bize özgü demokrasi sürecinde sendikaların azalan güç ve saygınlıkları, hak grevinin olmayışı, toplumsal dokuyu zehirleyen kurumlar anarşisi darbeye gerek kalmaksızın krizin bedelini emekçilere yükleyen politikalar uygulanabilmiştir.

Krizlerde uluslararası iş bölümünün etkisi ve kriz kronolojisi

Dünya ekonomisi, ulusal devletlerin kendi özgül durumlarına göre ekonomilerini biçimlendirip yönlendirdiği ulusal ekonomiler toplamı değildir. Dünya ekonomisi ulusal ekonomilerin birbirleriyle organik olarak bağlandığı, sistemli bir işbölümüne uygun olarak hareket edilen genel bir sistem olarak adlandırılabilir.⁴ Toplumda var olan iş bölümünün benzeri ulusal ekonomiler arasında da oluşmuştur. “Ortaya çıkan (bu) iş bölümü eşitsiz bir yapıdadır ve ülkelerin bazıları belirleyen konumundadır.”⁵ Dolayısıyla da Dünya ekonomisinin merkez ülkelerinde yaşanan ekonomik krizler Türkiye gibi bağımlı çevre ülkelere, bağımlı ülkenin ekonomik kaderini belirleyecek ölçüde yansır ve krizi “bağımlı bir ekonomi olarak Türkiye’nin ne kadar kolaylıkla atlatacağı... merkezin tavrından bağımsız değildir.”⁶

Merkez ülkelerin tavrının bağımlı ekonomiler için önemli ölçüde belirleyici olmasına tek örnek elbette ki sadece Türkiye değildir. Şili, Mısır, Meksika vb. bağımlı ekonomilerde yaşanan krizler ve çözümleri incelendiğinde Türkiye ile ortak bir kaderi paylaştıkları kolaylıkla gözlemlenebilmektedir.⁷

Dünyada yaşanan ekonomik krizlerin kronolojik gelişimi ile Türkiye’de yaşanan krizlerin kronolojisine bakıldığında, uluslararası işbölümünün etkileri daha da belirgin olarak görülebilmektedir.⁸

Krizi aşmaya yönelik politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında görülen ortak özellikler

Bağımlı ekonomiler açısından krizin aşılması için oluşturulan politikalar tam bir kısır döngüdür. Türkiye’de bir krizden diğerine bu kısır döngünün içerisinde yer almış, her krizde, dış kredi musluklarının açılabilmesi için IMF’ye baş vurulmuş, niyet mektupları verilmiş, heyetler gelmiş gitmiş sonuçta IMF’nin merkez ülkeler için o günkü konjüktürde uygun gördüğü önlemler paketi ve artık klasikleşen devalüasyon, faiz hadlerinin yükseltilmesi, KİT ürünlerinin fiyatlarının arttırılması, ara mallar, temel tüketim malları ve tarıma yönelik sübvansiyonların kaldırılması ya da azaltılması, iç tüketimin kısılması, vergilerin arttırılması, ücret ve maaşların sınırlandırılması ve son olarak ta kamu harcamalarının kısılması¹⁰ istemleri istikrar paketi olarak uygulamaya sokulmuştur. Aslında bu yolla çözülen kriz Türkiye’nin krizi olmamakta, alınan dış kredilerle yapılan ithalat merkez ülkelerinin ihracatını arttırarak merkez ülkelerdeki krizin çözümüne katkı sağlanmakta, uluslararası kredi sistemi özünde bağımlı ekonomilerin sırtından merkez ülkelerin krizi atlatmasının “bir aracı olarak işlemektedir.”¹¹

Ekonomik Krizlerin Çalışanlara Etkileri

24 Ocak 1980 ekonomik krizinin etkileri

İthal ikameci ekonomik modelin tıkanıp Türkiye’nin tercihlerini ihracata dayalı ekonomi modeline yönelttiği 80’li yılların başında bir önceki dönemde iç pazarın canlı tutulmasındaki önemi nedeniyle kabul gören işçi ücretleri, özgür toplu pazarlık sistemi, seksenli yılların başında sistemin tıkanmasının temel nedenlerinden birisi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. İşveren örgütlerine göre 80’li yıllarda artık “ücret zamları her çeşit ölçünün dışında astronomik seviyelere ulaşmış, sosyal yardımların sayısı çeşitli isimler altında artırılmıştır.”¹²

Krizin şiddetlenmesiyle birlikte toplu iş sözleşmelerinde izlenecek ana politikaları belirlemek için Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu oluşturulmuş, kurul 13 haziran 1980 de yayımlanmış olduğu bir genelgeyle özel ve kamuda toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde izlenmesini istediği ana prensipleri bildirmiştir. Buna göre:¹³

- Sözleşmelerde yönetime müdahale niteliğindeki hükümler yer almayacak, bir önceki sözleşmede böyle hükümler mevcutsa bunlara istisnai bir şekil verilecektir. (Yönetime müdahaleden, üretim planlaması, üst düzeyde sevk ve idare vb. gibi hususlar anlaşılmalıdır.)

- Daha önceki sözleşmelerde yer alan hükümler dışında ek mali yükümlülükler getirecek yeni maddelere yer verilmeyecektir.

- Kıdem tazminatına esas süreler arttırılmayıp aynen muhafaza edilecek, yeni işe alınan işçilerin kıdem tazminatı her yıl için 30 gün olacaktır.

- Sözleşme süresi iki yıldan az olmayacaktır.

- Yıllık ücretli izin süresi uzatılmayacaktır.

- Haftalık çalışma saatleri daha aşağıya indirilmeyecektir. Bu genel prensipler, hem özel hem de kamu sektörü için geçerli olacaktır.”¹⁴

Bu gergin ortamda başlayan 1980 yılı toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin önemli bir kısmı uyuşmazlıkla sonuçlanmış, uyuşmazlık sonucu sendikaların almış oldukları grev kararlarının çok büyük bir kısmı Bakanlar Kurulunca ertelenmiştir. 1980’nin ilk 8.5 ayında Bakanlar Kurulunca ertelenen grev sayısı geriye dönük son üç yılda ertelenen grev sayısı ile neredeyse eşittir. 1980 yılı başında 12 Eylül 1980 de özgür toplu pazarlık tümüyle askıya alınana kadar Bakanlar Kurulu toplam 71 grev erteleme kararı almıştır.¹⁵

Tablo: 1980 ekonomik krizinde grev ertelemeleri

Yıllar	Erteleme kararları	ikinci kez uzatma	Toplam
1977	18	12	30
1978	11	7	18
1979	20	9	28
3 yıl toplamı	49	28	76
1980 (ilk 8.5 ay)	44	27	71

Kaynak: M. Sönmez

12 Eylül 1980’de özgür toplu pazarlık askıya alınmış, toplu iş sözleşmeleri YHK tarafından bağtlanmıştır. YHK bağtlanmış olduğu sözleşmelerde genel olarak koordinasyon kurulunun ilke kararlarına uyararak, toplu iş sözleşmelerinde yasaların üstünde sağlanan hakların hemen hepsini ortadan kaldırmış, enflasyonun altında kalan ücret zamlarıyla işçi ücretlerinin reel anlamda gerilemesine yol açmıştır. YHK toplu iş sözleşmesi kapsamında olan işçilere 1980 yılı için %80, 1981 yılı için %10+3000 TL, 1981 yılında sona eren

Dünya	Türkiye
1968-1971 “Dünya döviz piyasalarında, altın piyasasında ve borsalarda spekülâtif hareketlerin ivme kazanması ve sonuçta Ağustos 1971’de Bretton Woods sisteminin çöküşü”	1969-1971 “1969’da borç ödeyemez duruma girme, IMF’ye başvuru ve 12 Mart 1971 muhtırasının verilmesi”
1974-1978 “Petrol krizi ertesinde petro-dolarların yeniden dolanımına sokulması ve gelişmekte olan ülkelere verilen kredilerle uluslararası bankaların krizi atlama çabası; tarım ürünleri ticaret hadlerinde şiddetli gerilemelerin başlaması”	1978 “Türkiye’nin 1978’de borç ödeyemez duruma Arjantin, Peru, Zaire gibi ülkelerle birlikte düşmesi ve IMF’ye başvurması”
1979-1980 “Petrol fiyatı ve diğer hammadde fiyatlarının büyük spekülâtif hücumlarla (İran-İrak savaşının başlamasının etkisiyle) fırlaması; reel faiz hadlerinde büyük yükselişleri izleyerek borsaların çökmesi ve krizin yayılması”	1980 “Türkiye’de krizin yoğunlaşması, 24 Ocak kararlarının yürürlüğe girmesi, IMF, 12 Eylül 1980 darbesi ertesinde ekonominin yeniden yapılanmaya sokulması”
1982 “Latin Amerika’nın büyük borçlu ülkelerinin (Meksika, Brezilya) dış borç ödeyemez duruma düşmeleri üzerine dünya finans pazarları ve borsalarda sarsıntılar”	1982-1983 “Banker ve küçük bankaların batmasıyla finansal krizin patlaması, finans pazarlarında serbestleşmeden vazgeçilip denetimin gelmesi”
1987 “Büyük spekülâtif faaliyetlerin sonucunda New York borsasının çöküşü, bunu bir dizi gelişmiş ülke borsalarının izlemesi ve finans pazarlarını serbestleştirme yolunda Merkez’in yeni kararları yürürlüğe sokması”	1987 “Türkiye’nin kısa vadeli borç birikimini ödeyememe riskini doğurması üzerine 4 şubat 1988 kararlarıyla ekonominin daralmaya sokulması; 1988 ve 1989 da ciddi bir stagflasyonist süreç yaşanması; 1989 Ağustosundan itibaren mali piyasaların serbestleştirilmesi ve TL’nin konvertibilitesinin ilanı”
1990-1994 “1990’da Tokyo borsasında büyük çöküş, 1992 ve 1993’de döviz piyasalarında büyük spekülâtif çalkantılar sonucu Avrupa para sisteminin çöküşü ve sabit kar hedefinden vaz geçilmesi; 1994 dünya tahvil pazarlarının çöküşü; bu sırada 1988 sonunda Doğu Bloku’nun dağılması ve SSCB’nin 1991’de dağılmasının (bu ülkelerin ağır borçlu olmaları nedeniyle) dünya finans pazarlarında yarattığı sarsıntılar”	1993-1994 “Türkiye ekonomisinin en istikrarsız, büyüme hızının ortalama olarak en düşük olduğu dönemin yaşanması; 1993 sonu ve 1994’de krizin patlaması, stagflasyonist sürece girilmesi; Türkiye Cumhuriyeti tarihinde görülmedik ölçüde hızlı fiyat artışlarıyla birlikte işsizlik artışının ortaya çıkması”

Kaynak: G. Kazgan⁹

sözleşeler için %145+4000 TL, 1982 yılı için ise %25 oranında zam ilkesini benimsemiştir.¹⁶

YHK ücret zamlarının dışında “yıllardan beri işçi sendikaları ile işveren arasında toplu pazarlıklarda geliştirilmiş bazı esasları da ortadan kaldırmıştır.”¹⁷ YHK’nun bu tavrını kurul üyelerinden birisi toplu iş sözleşmelerinde bulunan idari maddeleri kastederek “işverenin elini kolunu bağlayan maddeleri sözleşmelerden çıkaracağız”¹⁸ sözleriyle açıklamıştır.

YHK’nın bu anlayışla toplu iş sözleşmelerindeki idari maddelere ilişkin ilke kararlarına göre; “Personel alımına ve özlük haklarının tespitine ilişkin olarak komitelerde... işveren bir oy farkıyla da olsa çoğunlukta olacaktır.”¹⁹

“Disiplin kurullarına ilişkin toplu iş sözleşmelerinde ki düzenleme işverenin, bir oy farkıyla da olsa çoğunlukta bulunmasını öngör-

müyorsa, kurulun teşekkülü, işverene çoğunluk sağlayacak şekilde değiştirilecektir.”²⁰

YHK toplu iş sözleşmelerine ilişkin ilke kararlarını yaşama geçirirken toplu iş sözleşmesinde fazla mesaiyi için işçinin rızası alınır hükmünü alınmaz şeklinde değiştirecek kadar ileri gitmiş, hatta sendikaların bağımsızlığı ilkesini güvence altına almak için bir toplu iş sözleşmesine konulan işyeri sendika temsilcilerinin ve kurul üyelerinin seçimi sırasında işveren veya vekili hiç bir surette müdahale edemez²¹ hükmünü sakıncalı bularak toplu iş sözleşmesinden çıkartabilmiştir.

Öte yandan aynı dönemde işçi ikramiyeleri yılda 4 ikramiye ile sınırlanmış, kıdem tazminatına tavan sınır getirilmiş, genel tatil günleri 5.5 gün azaltılmış, Sosyal Sigortalar Yasası’nda yapılan değişikliklerle ayakta yapılan tedavilerde ilaç bedellerinin %20’nin sigortalıdan kesilmesi esası geti-

rılmış, yaşlılık taban aylığı oranı %70'den %60'a düşürülmüş, sigorta primi işçi payı %14'e çıkartılmış, poliklinik muayenelerine ücret konulmuştur.²²

5 Nisan ekonomik krizi

1980'de uygulanmaya başlayan İhracata dayalı ekonomi modeli en ciddi krizini 1994 yılında yaşamıştır. 5 Nisan ekonomik krizinin kamu finansman açıklarından kaynaklanan mali bir kriz olduğu konusunda krizin nedenlerine farklı açılardan yaklaşan bir çok araştırmacı görüş birliğine varmışlardır.²³

Kriz sonrasında GSMH %6, kişi başına düşen milli gelir %7.7 düşmüş, imalat sanayinde %7.6, ticarete % 7.5 toplam sanayide % 5.7 reel daralmalar yaşanmıştır.²⁴ 1991 yılında konsolide bütçe açığı 33.5 trilyon iken 133.9 trilyona yükselmiş, KİT açıkları 1991 yılında 19.6trilyondan 1993 yılında 48.9 trilyona çıkmıştır.²⁵

5 Nisan ekonomik krize karşı hükümet, iş tüketimi kısmayı dolayısıyla da maaş ve ücretleri düşürmeyi, özelleştirmeyi hızlandırıp KİT'leri tasfiye ederek kamu açıklarını kapatmayı hedefleyen bir programı yürürlüğe koymuştur.²⁶

5 Nisan ekonomik krizinin toplu iş sözleşmelerine ilk yansımaları kendisini Hükümetin kamu işçilerinin toplu iş sözleşmeleri 4. dilim ücret zamlarını 6 ay süreyle faizsiz erteleme kararında göstermiştir. 5 Nisan'da istikrar paketinin açılmasından sonra Hükümet KİT'lere bir genelge göndererek kamu işçilerinin 4. dilim ücret zamlarını 6 ay süreyle faizsiz ertelemiş, bu yolla her ay 3.8 trilyon çıplak ücrete, 6.4 trilyon tutarında giyinik ücrete el konulmuş ve erteleme sayesinde 1994 yılında ödenmesi gereken toplam 16.3 trilyon net ücret işçilere altı ay sonra faizsiz ödenmiştir.²⁷ Hükümet işçilere ödemiş olduğu 16.3 trilyonluk net ücreti erteleme dönemi içerisinde borçlanma yoluyla sağlamaya gitmiş olsa idi 8.2 trilyon tutarında faiz ödemek zorunda kalacaktı.²⁸ 1994 yılı enflasyonunun % 150 olduğu koşullarda işçilerin toplu iş sözleşmesi zamlarını altı ay sonra almaları nedeniyle ücretleri 1994 yılı aralık ayında 1993 yılı aralık ayına kıyasla %39 oranında reel kayba uğramıştır.²⁹

5 Nisan ekonomik önlemler uygulama planında konsolide bütçe açığının 53 trilyon aşığına çekilmesinin hedeflendiği anımsanırsa,

Hükümetin kamu işçilerinin 4. dilim ücret zamlarının ertelenmesiyle elde etmiş olduğu kaynak transferinin 53 trilyonunun %38'ine karşılık geldiği görülecektir. Bir başka ifadeyle 1994 krizini aşmak için konsolide bütçe açıklarının geriye çekilmesi hedefinin %35.8'ine Hükümet sadece toplu iş sözleşmesi 4. dilim ücret zamlarını erteleyerek ulaşmış olmaktadır. Krizin ücretlilere etkisi toplu iş sözleşmesi 4. dilim ücret zamlarının ertelenmesiyle sınırlı da kalmamış; aynı dönemde asgari ücretin bir ay geç belirlenmesiyle yaklaşık 2 trilyon, memur maaş katsayısının arttırılmaması yoluyla emekliliği gelen 100 bin işçinin kıdem tazminatından 4.5 trilyon lira, 429 bin kamu işçisinin ikramiye tarihleri ücret zamları tarihinden iki gün öncesine çekilmek suretiyle 2.6 trilyon liralık kaynak transferi yapılmıştır.³⁰

5 Nisan ekonomik krize yol açan kamu finansman açıklarının nedenleri, kriz sonrası uygulamaya sokulan önlemler paketi, kamu işçilerinin ertelenen 4. dilim ücret zamları, Türkiye'de işçi ücretleri ve toplu iş sözleşmesi düzenine ilişkin ciddi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kriz öncesi dönemde merkez ülkelerin içinde bulunduğu durgunluk nedeniyle ihracat zorlaşmış, üstelik 1989 yılında ihracat sübvansiyonlarının kalkması, Türk parasının değerinin yüksek tutulması, artan işçi ücretleri iç pazarı daha karlı hale getirmiştir. Sonuçta ihracat duraklamış, 1990 yılında ihracatın üretimdeki payı %13'ler düzeyine düşmüş, 1988 yılında %81 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 1993 yılında %52'ye gerilemiştir.³¹

Krizin bedelinin işçilere ödenmesini meşurlaştırmak isteyenler krizin ortaya çıkmasının suçunu da bu dönemde işçilerin sırtına yıkmak istemişlerdir. 1980'den 1989 kadar sürekli reel olarak gerileyen işçi ücretlerinin 1989'dan itibaren yeniden yükselişe geçip 1980'deki düzeyini yakalaması karşısında 5 Nisan ekonomik bunalımının en önemli nedenlerinden birisinin işçi ücretlerindeki artış olduğu görüşü ileri sürülmüştür.³² Bu görüşü savunanlara göre işçi ücretleri sendikaların oluşturdukları emek tekeli nedeniyle ekonominin kurallarına göre değil siyasi olarak belirlenmektedir. Türkiye özgür toplu pazarlık düzenine çok erken geçmiştir. Sendikal örgütlülük nedeniyle siyasi olarak belirlenen ücretler iş gücü piyasasına %20'lik bir fazlalığın doğmasına, istihdam artışının

nüfus artışının gerisinde kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle özgür toplu pazarlık sistemi yeniden gözden geçirilmelidir.³³

Buna karşılık bazı araştırmacılar ise ihracata dayalı ekonomi modelinin, devletin ekonomiye ve sermaye birikim sürecine ücretliler aleyhine olumsuz müdahalesiyle sürdürüldüğünü, devletin kamu harcamalarının eşitsiz dağılımını sağlayarak, kamu harcamalarının sosyal içerikte olanlarını kısarak, iş gücü piyasasında sendikal örgütlenmeye ve özgür toplu pazarlığa ekonomi dışı kısıtlamalar getirerek, vergi yükünü ücretlilerin üzerine yıkıp ihracat yapan büyük sermaye kesimlerine vergi ve vergi dışı kolaylıklar sağlayarak, önemli ölçüde ücretli kesimin yararlanmakta olduğu eğitim, sağlık, konut gibi sosyal hizmetlere bütçeden ayrılan paylar kısılarak sermayeye kaynak transferinin yapıldığını³⁴ dolayısıyla krizin kökeninde yatan unsurların ana kaynağının, soyut anlamda, kamu finansman dengesizliklerinde veya KİT açıklarında değil, sosyoekonomik anlamda Türkiye’de son 10-15 yılda uygulanan bölüşüm ve büyüme modelindeki süreçlerde³⁵ aranması gerektiğini, krizin Türkiye’de “uygulanan büyüme modelinin Türk Sosyo-ekonomik yapısına uygun olmamasından kaynaklandığını ve somut yaşamda, kamu sektörü dengesizlikleri olarak ifadesini”³⁶ bulduğunu savunmuşlardır. Bu görüşe göre yüksek ücret artışları tekeli bir yapıya sahip olan Türk ekonomisinde fiyatlara yansıtılarak sermayenin kar marjı korunmaktadır. Krizin aşılmasının uygulanan ekonomi politikası dışında alternatifi “ücret maaş artışlarının kamu açıklarının arttırmasını önleyecek bir vergi reformunu uygulamaya koyarak, uyum sürecinin maliyetini sermaye sınıfına yıkmaktan ibarettir.”³⁷

2001 Şubat ve 2008 krizleri

Krizin kamu açıklarının arttırmasını önleyecek bir vergi reformunu uygulamaya koyarak, uyum sürecinin maliyetini sermaye sınıfına yıkmaya görüşü, ne yazık ki sadece bir görüş olarak kalmış, 5 Nisan krizini 2001 krizi izlemiştir.

“Şubat krizini çok değişik açıdan irdeleyip sayfalar dolusu makaleler yazanlar oldu. Her krizde olduğu gibi kriz nedeniyle yoksullaşanlar, yaşamları alt üst olanlar, kriz nedeniyle bir gecede mal varlıklarını birkaç misline çıkartanlar günlerce gazetelerin haber sütunlarını süsledi. Kriz

nedeniyle işçi çıkartanlar, kriz nedeniyle ücret ödeyemez duruma düşenler, krizi bahane ederek işçi çıkartanlar, krizi fırsat bilip toplu iş sözleşmesini uygulamayanlar bir birine karıştı. 15 bin fabrika, 400 bin kobi kapandı. 1 milyon 200 bin kişi işsiz kaldı. Kriz sonrasında her şey değersizleşti. Türk parası dolar karşısında değersizleşti. İşletmeler, bankalar değersizleşti kelepirci fiyatına çok uluslu tekellerin önüne atıldı. İhraç mallarımız değersizleşti, aynı paraya daha fazla mal satarak ihracat yapabilir hale geldik. İşçinin emeği değersizleşti. Borç altında bunalan Devlet Hazinesi değersizleşti. İç borç dış borç tutarı 220 milyar dolara çıktı. KİT’ler değersizleşti.

Değersizleştirilen bankalar Citibank’ın, HSCB gibi çok uluslu bankaların karşında, değersizleşen işletmeler çok uluslu şirketlerin karşında kelepirci fiyatına satıldı yada ortak edildi.

1999 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında kayıtlı şirketlerin toplam değeri “114 milyar 271 milyon dolarken, değersizleştirmeye bu rakam 2000 yılı sonunda 69 milyar dolara” geriledi. “Hazine verilerine göre 2001 başından 2002 Mart ayına kadar 199 Türk şirketi değişen oranlarda yabancı ortaklara gitti veya el değiştirildi. Bu 199 şirketten 10’u hisselerinin tamamını yabancılara devretti. 21’inin hisselerinin %99’u -yani tamamı diyebiliriz- yine yabancılara devredildi. 34’ünün % 90’ından fazlası yabancılara eline geçti. 45 şirket hisselerinin %50’sinden çoğunu, 31 ise %50’sini yabancılara sattı. Yabancılar 58 şirkete de %50’de az payla ortak oldu.”³⁸

Son krizin daha var olup olmadığı tartışılırken Ankara Sanayi Odası Başkanı krizin maliyetinin toplumca paylaşılması gerekiyor diyerek eski bir şarkıyı tekrar çalmaya başladı ve dedi ki; “Reel sektör için en büyük risk kıdem tazminatı.”; “Kriz nedeniyle firmaların faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için belki çalışanlardan tenkisata gidilmesi gerekecektir, gitmezlerse yani işçi çıkartmazlarsa yükü ne zamana kadar karşılayabilecekleri belli olmaz, aksi halde yani işçi çıkartmazlarsa, şirketlerin finansal yapısı bozulur, belki maaşları ödemekte zorlanırlar.” Bir tehlike de, maalesef yeni bir sektör oluştu. Maaşının üç gün geç tahakkuk ettiğini bulan birtakım insanlar türedi. Bunlardan, “maaşını sen düzenli alamıyorsun, geç alıyorsun, ben senin kıdem tazminatını alırım” deyip mahke-

meye verenler çıktı. Böyle bir durumda milletçe birbirimize destek olmamız lazım. Tamam, iki-üç ay hepimiz sıkıntı yaşayabiliriz ama beş ay sonra işletme orada ise tekrar iş bulup çalışabiliriz. İşletme ve müteşebbislerimizi de kaybetmememiz lazım.”

Bu öyle bir kriz ki, sermayenin temsilcilerine göre işçinin işsizlik sigortasından alınacak fonlarla işçiler işten çıkartılıp kıdem tazminatları ödenecek.

İşverenlerin kıdem tazminatı ödeme borcu altına giriyor olmalarının onların kıdemli, ücretleri nispeten daha yüksek işçileri işten çıkartıp yerlerine yeni işçi almalarına engel olmadığı işten atılan işçilerin sayısının çığ gibi büyümeye başlaması ile bir kez daha ortaya çıktı.

20. Kasım 2008 tarihli Türk İş haber bültenine göre son bir yıl içerisinde işten çıkartılan sendika üyesi işçi sayısı 24.098'e ulaştı.

Bir gazete tarihli gazete haberine göre, Bursa'da 38 bin 20 işçi, Çimentoda 9.200 işçi işini yitirdi. Tersane sektöründe 20 bin işçinin işinin de risk altında olduğu bildirildi.³⁹

Dipnotlar

1. Murat Akıncılar, 1970'ler Krizi Bağlamında Kriz ve Çevrim Kuramları, yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, s:1, İ.Ü. İktisat Fakültesi İstanbul, 1990.
2. Temel Demirel, Gericilik Döneminde Dünya ve Türkiye, Sorun Yayınları Kriz Nasıl Aşılabilir? Dizisi:IX, Ekim 1993, s: 23.
3. Mustafa Sönmez, Türkiye Ekonomisinde Bunalım 1. Kitap, 3. Baskı, Belge Yayınları İstanbul 1985 s: 20. Ayrıca, Engin Yıldızoğlu-Kriz Üzerine Bir Araştırma Projesi Önerisi, İktisat Dergisi, Nisan 1994, Sungur Savran "Türkiye Ekonomisinde Kriz 1994'den 1995'e" Petrol-İş Yıllığı 93-94, s: 623.
4. Folker Fröbel/Sürgen Heinrichs/Otto Kreye Uluslararası yeni işbölümü ve Serbest Bölgeler, Belge Yayınları İstanbul 1982 s: 17.
5. Deniz Can Saner, Zenginler, Yoksullar ve Robotlar Dünya Sistemi, Bağımlılık ve Türkiye, Bireşim Yayınları, İstanbul, Şubat 1993 s:18.
6. Gülten Kazgan, "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Uluslararası Bağlantıları" Petrol İş Yıllığı 93-94 s: 678.
7. Folker Fröbel/Jürgen Heinrichs/Otto Kreye Uluslararası Yeni İş Bölümü ve Serbest Bölgeler, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s: 60 vd. Sadun Emrealp, Azgelişmişlik ve Siyasal Yapılar Türkiye Mısır Peru, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984, s: 99 vd.
8. Gülten Kazgan, a.g.e s: 685
9. Gülten Kazgan, a.g.e s:685 çizelge tarafımızdan tabloluşturulmuştur.
10. Mustafa Sönmez, Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları, Belge Yayınları, Kasım 1984, s:13.
11. Gülten Kazan, a.g.e s:680.
12. Rafet İbrahimoglu, "1979 yılı sonbaharında çalışma hayatımızın değerlendirilmesi" İşveren, cilt 18 sayı: 1 Ekim 1979 s: 9 aktaran Mustafa Sönmez Türkiye Ekonomisinde Bunalım I. Kitap s: 89.
13. Mustafa Sönmez, Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları, Belge Yayınları, Kasım 1984, İstanbul, s: 89.
14. 13 Haziran 1980 tarihli Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal imzasıyla yayınlanan "Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu'nun Tespit Ettiği Esaslar" konulu genelge, aktaran Mustafa Sönmez Türkiye Ekonomisinde Bunalım I. Kitap, 3. Baskı, Belge Yayınları İstanbul 1985 s: 90 dip not,36.
15. Mustafa Sönmez a.g.e s: 91.
16. Mustafa Sönmez, Türkiye Ekonomisinde Bunalım 2.Kitap Belge Yayınları 2.Baskı, Nisan 1986, s: 240.
17. Metin Kutal, Türk İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukukunun Elli Yılı, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları s: 144,145.
18. YHK üyesi Kazım Oskay, 20 Haziran 1981 Türk İş Semineri. Aktaran Mustafa Sönmez Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları, 3. Baskı, Belge Yayınları İstanbul 1985 s: 89.
19. Aktaran Mustafa Sönmez, a.g.e s:89.
20. Aktaran Mustafa Sönmez, a.g.e s:91.
21. Mustafa Sönmez, a.g.e s:92.
22. Türk iş 24 Ocak Kararları ve Kayıplarımız broşürü
23. Gülten Kazgan, a.g.e s: 678 vd., Taner Berksoy, Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz 24 Ocak 1980'den 5 Nisan 1995'e Petrol İş Yıllığı 93-94, s:596, Erinç Yeldan, Türk Ekonomisinde Krizin Oluşumu 1990-1993 Bir Genel Denge Analizi, Türk Harp İş Sendikası Yayını, Aralık 1994, s:17, Kadir Eser-Uğur Eser, Türkiye'de Sanayi Sektörünün Yapısı ve Gelişme Eğilimi, Türk Harp İş Sendikası Yayını, Nisan 1995, s:15 vd.
24. Refik Baydur, 5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri Sempozyumu Türk İş Yayınları 1995 s:29.
25. Taner Berksoy, a.g.m. s: 618.
26. Korkut Borotav, "Türk Ekonomisinde Krizin Oluşumu 1990-1993" Bir Genel Denge Analizi, Türk Harp İş Sendikası yayını, Aralık 1994 sunuş yazısı s:7
27. "Kamu kesimi işçilerinin 4.dilim Ücret zamlarının alıkonulması sonucundaki reel ücret kayıpları" Türk Harp İş Sendikası Araştırma Servisi yayınlanmamış makale. 1995.
28. a.g.a.
29. a.g.a.
30. 5 Nisan Ne Amaçla Neye Karşı Türk Harp İş Yayınları Ekim 1994 s:36,37.
31. Kadir Eser-Uğur Eser, a.g.e s: 31 ayrıca bkz. Gülten Kazgan a.g.e s: 682, Refik Baydur a.g.e s: 29.
32. Refik Baydur, a.g.m. s: 26 Ayrıca bkz. Güneri Akalın Ücret sistemimizin Yapısal Sorunları ve Türk Ekonomisine Etkileri TİSK Ücret Sistemimiz ve Sorunları ve Çözüm Önerileri semineri Kasım 1994 İstanbul s: 57 vd.
33. Güneri Akalın, a.g.e. s: 57 vd.
34. Kadir Eser-Uğur Eser, a.g.e s: 22, Erinç Yeldan a.g.e s: 24,26 Taner Berksoy, a.g.m s: 604.
35. Erinç Yeldan, a.g.e s: 83.
36. Erinç Yeldan, a.g.e s: 92.
37. Korkut Borotav, a.g.e s:9.
38. Boz Yap Oyunu" Tuncay Mollaveisoğlu, Alfa yayınları 4. Baskı, s: 125.
39. Birgün Gazetesi, 24.11.2008. ●